

ACC. NR M. 13516:1-65

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Landskap: Småland Upptecknare: G. H. Hartman, Visseljärda
 Härad: S. Möre Berättare: " " "
 Socken: Visseljärda Berättarens yrke: folkskollärare
 Uppteckningsår: 1955 Född år 1888 i Visseljärda

Slavandenskap, förlossning, barnsäng och kyrktagning

sid. 1-65. LUF 96.

(se tillägg: M. 13674:1-2.)

ACC. N:R M. 13516:/

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

HAVANDESKAP, FÖRLOSSNING, BARNSÄNG OCH KYRKTAGNING (L. U. F. 96).
=====

Luf 96
1

Inställningen till barn, barnantal, barnlöshet, barnbegränsning och abort.

Angående rubricerade kommer det följande att skildra förhållandena inom småbondeklassen i en större by i skogsbygden samt trakten där-
omkring, och tidpunkten är 1800-talets sista decennier.

När det var fråga om gifta bönder, så ville man gärna inom sådana familjer gärna ha barn, ty man ville naturligtvis försäkra sej om att i en nära framtid få arbetskraft utan att betala för den. Liknande var det ju fråga om inom djurskötseln: hade man ett sto, så skaffade man sej ett föl. Det var billigare än att köpa häst. Man la på tjurkalvar, gällade dem och fick så om några år stutar, som lärdes upp till dragare och blev oxar. Man hyllade sålunda även i fråga om barnen den principen, att man hade nytta av dem i framtiden, slapp att kosta på pengar för drängar och pigor, gjorde en besparing. Som jag ständigt framhållit, var motviljan att lägga ut kontanter förr i tiden en bland alla bönder ledande princip 1.

ACC. N:R M. 13516'2.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

för att få debet och kredit att gå ihop, att slippa skuldsättning och i stället eventuellt få en sparad slant, som kunde lånas ut mot god säkerhet till hög procent.

Beträffande antalet barn i varje familj, så hade man väl knappast någon inställning till detta i allmänhet, men när det blev många, 10-12 t.ex., så var man väl inte så värst glada åt detta, men något yttrande om att det kunde ha varit lagom med hälften, yttrades väl icke för utomstående, även om både far och mor skulle ha varit belåtnare, om antalet blivit 5-6 i st.f. det dubbla. I varje fall ansågs det som en svår synd att knota över att barnantalet var för stort: barnen var en Guds gåva, även om det var fattigt i hemmet, skulle nog Gud se till att de fick föda och kläder. De var en välsignelse från ovan, och att skylla på vår Herre var dödssynden. Och det såg faktiskt ut som om talet om välsignelse höll streck även i praktiken, ty man såg den stora barnskaran växa opp till dugande människor, som slog sej väl ut i världen, medan där man hade bara 1 eller 2 dessa barn, trots bättre mat och kläder under uppväxten, blev klena eller också "vanbatingar", som inte ville varken sköta sej eller arbeta och göra rätt för sej.

ACC. N:R M. 13516:3.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

3

Jag hörde förr många äldre kvinnor samtala om barnantal, om saker i samband med detta. De var fatalister och trodde bestämt, att skulle en kvinna få många barn, så var detta redan långt innan bestämt av Gud, som styrde allt efter sin vishet. Eller som yttrandet föll en gång, det var att "ta mot så många barn, som Gud ville ge en". Samma fatalism gjorde sej också gällande, om någon blev sjuk; hade Gud beslutat, att den sjuke skulle bli frisk, så blev han det, skulle sjukdomen leda till döden, så var också detta av Gud beslutat, det var så "utsett", det var ingenting att göra åt den saken. Försöka med åtgärder så att det blev få barn eller att häva sjukdom, ansågs således av det stora flertalet att lägga sej i Guds "affärer".

Tvilling- och trillingfödslar var förr som nu förekommande, och i förra fallet ganska vanligt. Även när det blev så stora tillskott i familjen, så tog man det med mera jämnmod förr än nu, fatalismen gjorde detta, men bekymrad var modern alltid för det dubbla arbetet att vårda dem. Man hade ju hos husdjuren lagt märke till att fåren kunde få två-tre lamm, kor två kalvar osv, så något onaturligt ansågs det inte vara. Man var den tiden inte insatt i fortplantningsläran och grubblade heller ej

3.

över problemet. Dock hade man sina "teorier"; det var tvillingar förut i släkten, kanske hade modern ätit ett ägg med två gulor eller en hasselnöt, i vilken fanns två kärnor. Eller - sa andra kvinnor, elakt - var det fråga om två barnafäder, som modern haft tätt efter varandra. Eller: "Ja, där fick hon! Så manfolkstokig, som hon var som flicka, skulle hon nu ha för det!"

När det nu gäller en bonde, nygift och som efterträtt fadern på gården, så ~~hade~~ ^{bonde} han och hon naturligtvis ha barn fortast möjligt, och helst flera, av båda könen. Men far i huset ville helst ha en pojke, så att han om några år fick en "dräng" till hjälps i arbetet. Men de ville också ha flickor, så att mor kunde få "pigor". Och särskilt tänkte hon då på att flickan om några år kunde hjälpa henne först med att se till småsyskon och sedan ta del i hushållsarbetena. Så att ha barn, det var bägge de nygifta mycket angelägna om att få så fort som möjligt, helst så snart, att bröllopsnattens samlag följdes av barnafödelse i laga tid om 9 månader. Bondflickan var inte rädd om sin figur, hon var inte heller rädd för att föda barn på grund av smärter, för bondkvinnor hade i allmänhet lätt för att föda barn, nästan lika lätt som djuren. Och så skulle man lyda Gud,

4.

ACC. N:R M. 13516:5.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

som sagt, att "människan skulle föröka sig och uppfylla jorden".

Då som nu fanns också barnlösa äktenskap, och sådana makar skämdes för detta, ty tiden var sådan, att barn ansågs som en välsignelse och inte som ofta numera, som en börda, ovälkomna inkräktare för den bortaarbetande frun eller orsakande utgifter, så att den tänkta drömbilen inte kunde köpas. Det var de gammaltestamentliga synpunkterna, som kom till synes, när man förr tog mot barnen som Guds gåva, då en havande kvinna sades vara i "välsignat tillstånd" osv. Mest trodde man att ofruktsamheten berodde på mannen, såvida denne inte tidigare hade någon på sidolinjen, då hustrun fick skulden till det abnorma barnlösa äktenskapet. Nog gjorde makarna, vad på dem ankom, följde välmenta råd att göra så eller så vid samlagen, passa särskilda tider (t.ex. soluppgången, då kroppen var utvilad efter nattens sömn), ha samlaget under nyet. Våren ansågs som en förökandets och livgivandets årstid, den skulle inte försummas av dem, som ville ha avkomma, ty då var för de flesta djuren brunstens tid. Kunde i alla fall, trots iakttagande av råd och regler, kvinnan inte bli havande, var det att försöka med växtdekoder eller att rådfråga kloka gummor eller gubbar. Att vid ålderdomens inträdande stå som förtorkade

5.

5

ACC. N:R M. 13516:6.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

6

stubbar var ingen trevlig framtidsutsikt, så makar gjorde allt - utom att försöka med läkare - för att skaffa arvingar. Särskilt detta att när döden kom vara nödsakade att efterlämna gård och ev. penningar till avlägsna släktingar var ett sorgligt perspektiv. Magra kvinnor sades vara lättare att göra med barn, så även på detta tänkte väl den barnlösa i äktenskapet, att hålla sej slank, för att detta möjligtvis skulle ge gott resultat. Även mannens ålder (liksom kvinnans) spelade in, ansåg man, och den unga flicka, som gifte sej med en utgammal man, hade rätt små utsikter att bli med barn. Men sådana äktenskap uppgjordes inte sällan genom bönemän, där "ställningen" hos mannen, d.v.s. att han var rik, var den avgörande faktorn. Rörande platsen för att det säkrast skulle "ta skruv", då makarna hade varit barnlösa många år, sades det att de skulle utföra samlaget ute i naturen, i gröngräset, bland allt spirande grönt och blommor. Ja, inget gjordes oförsökt, i den heta längtan efter arvinge, som dessa människor hade.

Som sagt var, barnen var efterlängtrade av alla gifta makar, och man försökte och lyckades oftast att erhålla den förströdda under första året av äktenskapet. Var hustrun mycket ung kanske mannen sparade henne, 6.

så att det första barnet inte kom förrän efter ett par år. Detta var ett undantag. Att ständigt ha vaggan i gång sades vara det bästa botemedlet för att hustrun inte skulle snegla åt andra män, inledas i frestelse. I regel gifte sej böndernas döttrar i 20-årsåldern, men de kunde vara både under och över detta årtal vid äktenskapets ingående. Mannen var oftast 5 år äldre men 10 års skillnad i ålder eller mer förekom allmänt. Min mor var inte fyllda 16 när hon gifte sej, far var 10 år äldre, deras äldste, en son, föddes två år efter giftermålet. Vi var inte mindre än 12 syskon hemma, och två års mellanrum är det mellan de flesta, de övriga tre år. Och ungefär samma var det i andra, hårt barnlagda familjer.

Jag kan inte underlåta att återgå till tvillingfödslarna. Ofta gick "tvillandet" i arv i släkten. Inom min släkt känner jag tre tvillingfödslar, i en annan två osv. Man "agades" (räddes) för det ökade arbete, som två nyfödda förorsakade, annars tyckte man det var roligt att ha tvillingar, särskilt när de blev lite större och när de var två flickor eller två pojkar, som var absolut lika till utseendet och svåra att skilja åt. När så ett sådant par också kläddes likadant och ställde till med huvudbry för lärare och kamrater i skolan för att utröna, vilken som var 7.

vilken, då var det skojigt. Mor och far tog ju inte fel på dem, inte heller ev. syskon, men andra hade svårt med detta.

Ett par historier, sanna och berättade för mej, hände för många år tillbaka. En kyrkvärdamor hade fått tvillingar. Då detta berättades för en gammal gubbe, ett original, som varit gift två gånger men ändå hade bara två barn - alltså av snålhet ålagt sej återhållsamhet - blev gubben alldeles förbluffad över denne kyrkvärds liderlighet samt utbrast; "Å, Herre Gud, Herre Gud, är kyrkvärden tocken!" Med "tocken" menade alltså gubben kyrkvärdens obehärskade natur i sexuell avseende.

Prästen i församlingen (Vissefjärda), en ung, ogift komminister, träffade i kyrkbyns handelsbod en lika ung man, som nyligen hade blivit tvillingpappa. När han hälsar, gratulerar han pappan med ett sötsurt, maliciöst leende och avslutar med: "Men det var väl bra mycke." Två på en gång, menade han. Pappan sa inget, men han tänker: "Du kanske får äta opp det här." Och pastorn gifter sej med en kyrkoherdedotter någon tid därefter samt får tvillingar två gånger samt dessutom "enkla" barn några stycken, så att när tio år gått har pastorsparet åtta barn! Det kan man väl säga var ett hårt straff för den sötsura komplimangen. "Straff" blev det väl 8.

ACC. N:R M. 13516:9.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

inte för pastorn i reell bemärkelse, för han blev sedan kyrkoherde och de klarade situationen, barnen blev duktiga och kom väl ut i livet, men min sagesman skrattade gott åt prästen i alla fall, när han fick spörja hans tillökningar i familjen.

I regel var det så, som skildrats i början, att folk av bondeklassen ansåg barnen som en Guds gåva och att man skulle ta mot så många, som en högre makt ville ge. Undantag fanns ju, och om de inte var många, så var de i alla fall omtalade. Det var synd att ha några trick för sej vid samlagen för att befruktning skulle utebli. Jag hörde berättas om en gammal from kvinna, som hade sagt, att alla dessa ofödda barn skulle en gång på domens dag anklaga föräldrarna inför Gud, för att de ej hade blivit födda till världen och sålunda ej heller kunde få komma i åtnjutande av frälsning och salighet hos Gud. Den inställningen var det som de flesta hade, och om mannen hade en annan uppfattning, fick han inte praktisera den för maken. Emellertid var det väl en del, som lät samlagen bli ofullbordade, avbröt innan orgasmen, andra gjorde på annat sätt. Det omtalades och under allmänt löje, hur ett par makar, sedan de fått två flickor, inte fick flera barn. Detta berodde på, att de, som låg i samma säng, hade var

9.

9

ACC. N:R M. 13516:10.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

sin säck att krypa in uti, när de gick till sängs på kvällarna. Härige-
~~nom~~ sades det bero på, att det inte blev flera i den familjen. Skälet tor-
de ha varit ekonomiskt: de var rika, men ville bli ännu rikare, och om det
blev en stor barnskara, så hade de inte kunnat sätta så mycket pengar på
banken årligen. Och om det blivit många barn, hade dessas hemgift reduce-
rats i motsvarande grad, och detta hade gjort, att de blivit mindre åtrå-
värda på äktenskapsmarknaden. Dessa makar hade bara dessa två, men av
deras hemgifter återstår nu inget, arvet är förskingrat.

Vi hade i en grannby när jag var barn - för över 60 år sedan - en
bonde, som hade fått öknamnet Bösa-Johan. Han hade rädsla för stor barn-
kull, och när han hade erhållit fem stycken, så satte han stopp. Han snöp-
te nämligen sej själv på ett hemskt sätt. Jag fick förklaringen på ordet
2 "bösa" och därmed också, hur han stympat sej. En "bösa" kallades en tjur,
som under flera år tjänstgjort åt kor men som sedan "förändrades", så
att humöret nedsattes och den kunde insättas som dragare bredvid en ox.
Det tillgick på så sätt, att man tog en slaga och klämde åt ovanför te-
stiklarna, stack sedan i pungen och testiklarna med en lång syl, hundra-
tals gånger, hamrade sedan mot en bräda pungen, så att den helt förstör-
10.

10

ACC. N:R M. 13516: //.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

des. Tjuren blev efter denna hemska behandling from som ett lamm och kunde tåmjäs samt användas som dragare. Det är väl icke sannolikt, att den nämnde, Bösa-Johan, företagit sej något sådant mot sej själv för att bli steril, men att han kastrerat sej (gällt) sades allmänt, och faktum är, att det inte blev flera barn i den familjen. Det var alltså av girighet, han gjort ingreppet på sej, kanske också i sinnesförvirring, för han var lite underlig redan då och blev sedermera på ålderns dar helt tokig. Det berättas, att hans hustru måste sälja av lite korn och potatis, då mannen var på stadsresor, för att få lite pengar att köpa för till huset.

Det var inte alla kvinnor, som med undergivenhet fogade sej i de tåta barnsängarna, fast därifrån och till att med något medel avbryta havandeskapet var steget långt. Frukten för såväl gudomligt som världsligt straff avhöll de flesta av dem, som kanske hyste tankar på att göra sej kvitt fostret, men en och annan försökte dock i hemlighet. Det gäller de gifta kvinnorna. Det vanligaste man företog sej i så fall var att lyfta tunga bördor, t.ex. en stor sten, eller att bära tunga vattenämbar och -sår, säckar med spannmål, korgar med potatis osv. Skulle - som verkligen skedde i något fall - resultat enligt önskan nås, kunde inte bevisas att

11.

ACC. N:R

M. 13516:12.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

lyftandet skett i avsikt att nå missfall. Kvar stod i alla fall samvets-
rösten, som anklagade, och hade kvinnan i fråga ett känsligt sådant, blev
det utförda för henne till ett livslångt själslidande. Men de flesta av
de kvinnor, som "lyfte bort" det väntade barnet, var väl av hårdt virke
och tog det hela trankilt. En bondmora i min hemby hade varit gravid i
ett tjugotal fall men hon hade inte fött mer än tre fullgångna barn till
världen. De övriga gångerna blev det missfall, och jag minns, hur efter
ett sådant hon la fostret i en cigarrlåda, som maken tog med sej till
kyrkogården en söndag för att lägga i en ännu ej igenskottad grav. Om
hon förlyft sej är inte känt, men det kan tänkas, att hon tagit in något
medel att fördriva fostret med, för hennes mor var, eller rättare ansågs
vara, en som "kunde" lite trollkonster av skilda slag. Så då var det inte
någon konst att fixa ett missfall! Man trodde sålunda, att det var avsikt-
ligt anordnade missfall, men å andra sidan så vet man, att somliga kvin-
nor lättare än andra får missfall på naturligt sätt utan eget förvål-
lande, och hon alltså var helt oskyldig. Det sades också, att kvinnor nå-
gon gång intog fosfor, slickade på de då vanliga men farliga tändstic-
korna för att döda fostret men då vanligen själva strök med på kuppen.
12.

12

ACC. N:R M. 13516: / 3.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Kringvandrande knallar sålde bl.a. också gifter, t.ex. arsenik(råttasocker, makaarj) och andra, och sådant tillgreps väl i förtvivlade fall, om det var en hedervärd bondflicka, som råkat i olycka och inte ville ta konsekvenserna, eller en piga, som legat med husbonden och som av honom tillsagts att dölja äktenskapsbrottet genom abort. Gick inte allt efter beräkningarna, kanske modern tog livet av sej innan barnets födelse eller dödade sitt nyfödda barn. Hur som helst så ansågs det både som en svår synd mot Skaparen och ett brott mot världslig lag att göra abort eller ta ett litet värnlöst barn av daga. För det senare brottet gällde bara ett straff i gamla tider: avrättning. Kyrkboken för 1741 mäter (anteckning av prosten J. Wimmerstedt, Vissefjärda): "Åhr 1741, den 27 juli halshöggs och brändes qwinnspersonen Elin från Södra Gusemåla wid Wassmolösa för begånget barnamord." Det var hårda bud denna tid, men trots de stränga lagarna förekom barnamord då och då. De allra flesta, gifta som ogifta, bar sitt öde med tålamod, och vad de sistnämnda beträffar också allmänhetens förakt och avsky: luder och hora var inte fina tillmälen, som ogifta mödrar fick kastade efter sej. Ofta var de ogifta mödrarna unga flickor, som tjänade hos bönder och blev förförda av dessa. Jag vet

13.

13.

ACC. N:R M. 13516:14

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

ett sådant fall: en 16-årig piga blev med barn, troligen våldtagen av sin husbonde. Flickan födde ett gossebarn, som hon hade både heder och bekymmer av. Gossen var mycket begåvad, uppmärksammades i skolan och vid konfirmationsläsningen av prosten R., som läste in honom på läroverket. Här tog han studenten, ämnade bli präst men relegerades från universitetet i Uppsala för oordentligt leverne. Han blev i stället tandläkare, men i fortsättningen söp han och svirade. Hans mor skulle bo hos honom på gamla dagar, men sedan hon varit i Stockholm en tid ville hon vända hem till sin torftiga stuga hellre än att dagligen se, hur den älskade sonen svirade och bröt mot alla Guds bud. Hon hade önskat se sin son stå i predikstolen innan hon dog, men denna hennes bön blev inte hörd. Sonen dog långt innan modern, som slutligen blev blind och slutade sina dagar på "fattiggården".

(med mycket unga brudar)

Nu för tiden är de allra flesta äktenskap ^{ingångna} av tvång, eller på grund av att kvinnan blivit med barn "i förväg". Detta var nu inte så vanligt för en mansålder sedan men förekom dock, sällan bland bönderna. Det var i stället mera ibland ungdomarna i torp- och backstugor, som man "var tvungna" att gifta sej, därför att barnet var på väg. Det ansågs 14.

dock i alla samhällsklasser vara en prickning, särskilt för kvinnan, att bli gift av sådan anledning. Det var också stränga föreskrifter, att man inte vid bröllop i kyrkan fick låna brudkrona åt en flicka, som "blivit mä barn" i förväg. Då sades kronan mista sin glans genom bärarinnans liv i synd och skam. Men i vår tid är man inte så rädd om glansen: brudkronan bärs av flickor, som vaggas fram till altaret, tjocka som kossor, och som knappt hinner hem efter vigseln, förrän man får hämta barnmorskan. Så kan tiderna förändras och tänkesätten med dem!

De utomäktenskapliga barnen var alltid ovälkomna, vem som än var föräldrar till dem. Men i synnerhet var de barn att beklaga, som föddes av fattiga mödrar. Inte nog med att de fick lida både av hunger och köld, de fick också utstå skam och nesa av kamrater och även vuxna för sin börd: horungar, luderyngel var öknamnen. Ofta blev sådana barn ett påhäng för de fattiga morföräldrarna, eller också blev de av fattigvården utackorderade "på böjden" till den minstbetalande. Här fick de sedan i fosterhemmen slita hund på alla sätt, och när de läst sej fram, var deras lott att tjäna bönder eller bli statare på en herrgård. Somliga blev i ren desperation brottslingar, tjuvar och bedragare, eller luffare. Men det

15.

ACC. N:R M. 13516:16.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

16

var även de, som redde sej ärligt och bra och som kom sej opp, även rent ekonomiskt sett, gifte sej till gård och grund eller emigrerade och kom tillbaka som rika karlar. Dessa barn räknades inte med annat än som en tunga för modern, för hennes anhöriga samt för kommunen. I folkskolan var jag kamrat med sådan "hyrbarn": de pressades till det yttersta av fosterhemmen, kom ofta för sent till skolan, för att de hade måst arbeta i många timmar, innan de fick gå. Då fick de huns av läraren för det. Sina läxor kunde de inte, därför att de inte fick läsa utan måste arbeta hemma till läggdags samt även på mornarna. De blev kvarsittare i klasserna och fick kanske också gå två år i konfirmationsskolan. Och så glåpord av de övriga barnen och om det var pojkar, stryk av de övriga pojkarna, som gaddade ihop sej mot "hyrpojken". Ja, mycket skulle kunna tilläggas om de stackars människor, som blev "sålda", antingen nu det var barn eller gamla.

En liten sak i samband med försök att "få bort" ovälkommet foster. På landet bland bönder och stugornas folk var det "tyngdlyftning", som utgjorde främsta "grenen" när det var fråga om abort, utan följder för lagföring. Men nu var det "finare" folk, kvinnor ur stads- eller herr-
16.

skapsmiljö. Man följde här moderna i stora världen, och bland kvinnorna var den smala midjan åtråvärd. Hade man inte en sådan av naturen, så brukades konstlade medel: snörlivet hörde till attiraljerna för att få en getingmidja. Vad var då naturligare, att de kvinnor, som blivit gravida, gifta eller ogifta, och som ville ta död på ungen först som sist, snörde in sej hårdare och hårdare, allt eftersom buken svällde. På detta sätt skulle man alltså "ta kål" på den ovälkomne och inte låta honom se dagens ljus. Det misslyckades nog i de flesta fall, och kvinnorna for nog allra värst av tilltaget, hur det annars för övrigt gick. Och det barn, som sedan föddes, hade säkert hämmats i sin utveckling men ej dött, och som följt blev det ohälsa för modern samt klenhet för barnet.

Våra bönder i gången tid var i sej själva sunda och rejäla, med fina livsprinciper, och hade man gjort en "dumhet", så var så god och också stå för den. "Först klia dä, sen schvia dä", var ett folkligt stäv, som jag hörde i min barndom, det betydde att den sexuella åtrån och tillfredsställelse av den kunde medföra obehagliga följder: barn och fattigdom, sjuklighet, hån och förakt m.m. m.m. Den lilla versen säger sanningen utan omsvep, så går det till, om oturen är framme.

ACC. N:R M. 13516:/8.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

För att åter ingå på hindrande av graviditet, så var det förr en i-
bland kvinnor utbredd åsikt, att de efter samlaget skulle kasta sitt vat-
ten omedelbart. Härigenom åsyftades en slags sköljning av de kvinnliga
könsdelarna. Åtminstone skulle det väl göra någon verkan, troddes det, och
i synnerhet vid ett ofullbordat samlag oskadliggöra event. "spillsäd".
Det kan säkerligen här röra sej om en mycket gammal preventiv åtgärd,
ärvd och brukad genom tiderna. Huruvida den också var så effektiv som
önskades är en annan, icke kontrollerbar sak.

I slutet av förra seklet började man så smått praktisera med pre-
ventivgummi, avsedda för den manliga partnern. Det var i herrskapskretsar,
främst då i städerna, som dessa medel mot befruktning fick sin premiär
i vårt land. Första bekantskapen med dessa "tutor" eller "kondomer", som
de kallades, det första namnet hos lantbefolkningen, det senare av her-
rarna i stan, fick man här på landsbygden genom beskrivningar i "förseg-
lade" böcker, som såldes på marknaderna. De första köpare av dessa frans-
ka "cigaretter" (de var hoprullade i smala fodral och liknade en ciga-
rett) var i denna ort några bodknoddar, och sedan spriddes de av dem i
pojkkretsarna. I städerna fick inte dessa medel säljas offentligt som
18.

18

ACC. N:R M. 13516:19.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

nu för tiden, men det var en och annan cigarraffär - vilka det var blev ungherrarna snart upplysta om - som så att säga sålde dessa "artiklar" under bordet(disken).

Jag minns att jag som halvvuxen pojke var på ett husförhör i vår rote. Vid den därefter följande "bibelförklaringen" tog prosten in på ämnet, antagligen på grund av att han erhållit kännedom om att knoddarna i kyrkbyn jobbade med sådana förbjudna varor. Med vämjelse, sa han, hade han fått upplysningar om detta, och varnade ungdomarna från att taga befattning med dylika skumma medel, vilka skulle bli orsak till ohejdat syndande mot det sjätte budet. Prostens predikan mot preventivmedlen avhöll nog inte många från deras begagnande, tvärt om fick en hel del ungdomar reda på att sådant fanns tillgängligt, och naturligtvis stimulerades de att intressera sej för dem och att köpa och använda dem.

HAVANDESKAPET.

Ett havandeskap brukar ju kallas för "intressanta omständigheter", och särskilt är det väl kvinnorna, som i alla tider haft detta till samtalsämne: om den eller den flickan kommit i "olycka", om den bruden var tjock i förtid osv. Och i all synnerhet fanns det i var by någon gammal

19

ACC. N:R M. 13516:20.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

gumma, som var "specialist" på just att i mycket tidigt stadium kunna se, hur det var "ställt" med kvinnorna i fråga om samlag och havandeskap. I särskild hågkomst har jag, enligt vad jag fått veta sedermera om detta, en kvinna, som kallades Johan-Petters Tilda. Hon var fruktad av flickor, som var lite vidlyftiga i sina kärleksaffärer, för hon kunde på deras ögon, dagen efter, se vad de varit med om på natten före. De undvek därför visligen att möta Tilda, för det kunde inte vara så nöjsamt att hon spred ut om deras bravader med pojkarna. Det var ju nästan i stil med homeopaterna konst: att titta i ögonen och se, vad sjukdomar patienterna led utav.

När en kvinna blivit gravid, brukade man allmännast och allvarligt uttrycka det så, att hon "var med barn". Sedan hade man ju vissa skämtsamma benämningar, som mest begagnades, när det var fråga om ogifta, som blivit med barn, att de blivit "på tjocken", att de var "på trissan", och om både gifta och ogifta att de "var på väg till Tyskland". I våra potatisodlande trakter hade man ett till: att den gravida kvinnan hade "för-ätit sej på de nya kaschurerna". Kaschurer var den enda potatissort, som odlades här under 1890-talet, från vilken tid ordstävets härrär. Med ka-20.

ACC. N:R M. 13516:21.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

schurerna menades mannens testiklar. Man hade i analogi härmed uttrycket om kasta vatten: man sa ibland bland karlar "hälla av potaterna". Vi hade en dräng hemma, som hette Klas, och han hade varit på tegelbruk som ung oppåt Stockholm. Där på tegelugnarna samlades luffare för att sova, och han hade lärt sej en visa, mycket oförskämd, förstås, som han sjöng och som jag som liten here inte begrep men som jag minns några rader av;

"Hon tjocknade till, som ni hör,
men go vänner, va gör man ej för
en långa en, en tjocka en,
en både fula o. falia en."

Det rörde sej alltså om samlag, varav följder blivit. Flickan i visan hade fallit till föga, därför att gossen hade varit rikt utrustad i fråga om sitt manliga attribut. Det säjes här rakt på sak, så som man förr talade om sexuella ting, utan omskrivningar. Inget blomsterspråk alltså, som skaldinnan Vera Nordin använder för att säga samma sak som i ovan citerade visa:

"En citrongul skål
öppen för dig
och du
en solvarm frukt
vilande i mig
med spänd, hård stjälk."

ACC. N:R M. 13516:22.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

En flicka i min hemby, som var vuxen när jag var liten gosse - jag är snart 67 - sades en höst ha blivit orolig, då hon inbillade sej fått en växt i magen, som svullnade och blev större. För den skull hämtade föräldrarna doktor N. från Emmaboda. Han undersökte och var snart färdig med diagnosen, som han emellertid meddelade med en omskrivning: "Ja, det var en växt i magen, men ni ska inte vara orolig, den försvinner om några månader på naturligt sätt." Flickan var gravid, och hon nedkom också mycket riktigt om några månader med en pojke. Det måtte ha varit en otroligt naiv flickstackare, och tydligen hade hon inte heller talat om för mor sin annat än att det var "en växt".

Då kvinnan blev "på dä viset" och om hon var gift, så talade hon väl om saken för sin man först och främst samt för sin mor, om hon hade henne i livet. Kanske också för grannasmor, men det är inte säkert. Saken blev känd först då hon började tjockna om magen. Sådant dölde inte den gifta kvinnan för sin omgivning, och hon ansåg det tvärtom hedersamt att visa graviditeten, var stolt över att bli mor, för första gång eller om det var den tionde. Annat var det, om det rörde sej om en ogift flicka. Hon ville naturligtvis så länge som möjligt dölja sitt tillstånd, tids nog gick det 22.

inte att hålla det dolt längre utan måste delges familjen. Det var mor, som mottog sorgebudskapet, att dottern skulle ha en horunge, och hon erhööll väl genom dottern även upplysning om vem fadern till det väntade barnet var. Var det en bondflicka, och hon gett sej i lag med drängen eller en torparpojke, så blev det stor uppståndelse i hemmet, och mor och även far skällde och ryade. Hade hon legat med en rik bondson, så var det strax lite mildare tongångar, för då kunde det ju etableras ett rejält giftermål. Det sa föräldrarna absolut nej till, om flickan legat med en fattiglapp.

Några slags prov för att utröna befruktning har jag inte hört omtalas, men det var de vanliga tecknen, som flickan eller den gifta kvinnan hade reda på: utebliven menstruation, bröstens svällande, och dito magens, och som ett tecken på att ett samlag givit önskat eller icke motsatt resultat var ju nästan omedelbart därpå kvinnans kväljningar och uppkastningar. Sådana saker hade fruntimren väl reda på, de hade hört dem omtalas och dryftas. Inte for de till barnmorskan för sådant förr, man avvaktade, vad som skulle bli av och inrättade sej därefter. Och levde som vanligt, mat och arbete som förut, inget undantag för graviditetens skull.

23.

ACC. N:R M. 13516:24.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

24

Tillstötte något särskilt oroande och det var fråga om bönder, som hade råd att kosta på hämtning av barnmorska eller läkare, så skedde detta i enstaka fall, var det fråga om fattiga mödrar, var det att "döja" (lida) och hoppas på det bästa. Det hade gått bra förut, det skulle väl gå så den här gången också, trodde man. Fatalismen således återigen.

När förlossning skulle äga rum, det hade de gifta kvinnorna väl reda på efter den gamla vanliga räkningen: 9 månader eller 40 veckor. Det datum, då barnet väntades enligt naturens ordning, det ungefärliga alltså, skrev man opp i almanackan, där man också antecknade, när märren skulle "fåla", suggan "färja" (grisa) och korna kalva. Ordning ville han ha också i fortplantningsavseende, både när det gällde människor och djur. En bonde säjes ha meddelat glädjande saker i följande ordalag: "Moa ha barnat, pian fått en horunge, märren ha fålat o. kona kalvat, fåat ha kvillat (tvillat), sona färjat o. kattan ha kättlat". Här var anledning till mycken förtjusning över all fruktsamhet hos människor såväl som tamdjuren.

Somliga räknade tiden i tre trettingar eller 3 x 3 månader, vilket ju gör cirka 40 veckor. Förlossningen skulle sålunda ske en viss bestämd tid enligt almanackan. Men i stället för kalenderns exakta data brukade 24.

ACC. NR M. 13516:25

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

det, att man räknade nedkomste skulle äga rum till Eriksmåla marknad eller en vecka före eller efter denna, till Mickelsmäss, Friveckan osv. Man räknade även andra tider på liknande sätt: frågade man efter födelsedag kanske den gamle svarade, att han inte visste det men att det var i potatisplockningen eller i "skyran" (skörden) eller vid "Växjö marken". Det var ju inte så noga, bara det blev på ett ungefär. Men i "prästaboka" var de riktiga uppgifterna ju, och det fick räcka.

Att makarna kunde bestämma om könet på det barn, de gemensamt lagat till, det hade de inga knep för. Men man skojade om det: när far slog opp sista skvätten av brännvinet till någon, man eller kvinna, så sa han, att "här ska du få pojken", likaså sistän ur kaffekitteln, som tappades opp till gästen.

När graviditeten blev synlig och när det närmade sej förlossning, sades att könet kunde utrönas: skulle det bli en pojke, stod magen utåt och uppåt mera, var det en flicka var rundningen på magen mer symmetrisk. Och pojkar sades vara mera oroliga sista tiden i magen: de sparkade och rörde sej mer intensivt. En pojke var ju mer storväxt, varför modern var mer omfångsrik än om det var en flicka, ja, det kunde ibland se ut, som om
25. / det skulle bli fråga om en tvillingbörd.

ACC. N:R M. 13516:26.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

26

Den vanliga bondkvinnan, hustru till småbonde, samt torpar- och andra kvinnor bland den fattigaste befolkningen, hade inga bestyr med att låta sy "mammaklänningar" utan var klädda i de vanliga vardags- eller kyrrkläderna. När omfånget om mage och bröst blev lite för stort för kläderna, var det bara att låta det spänna, i värsta fall var det att ändra linningen kring livet, så att den inte satt åt för hårt. På grund av att magen putade uppåt, drögs naturligt nog kjolen opp där fram, och fötterna och en del av smalbenen blev synliga, medan det baktill såg ut som släp. Jag kommer särskilt ihåg en torparkäring, som ofta gick och tiggde när hon var nära färdig att "trilla kull" (nära förlossningen), kanske just för att väcka medlidande och sålunda erhålla mera i korgen eller påsen. Andra kvinnor i byn och i trakten såg lika dana ut, när de var i grosess, kjolen upphissad framtill och släpande baktill. Ingen vacker syn precis. De flesta såg sådana ut ungefär vartannat år, sedan blev det lite jämnare på kjolen nertill, till nästa graviditet var inne. De kvinnor, som varit med om en massa barnsängar och haft magen uttänjd var gång, kunde inte sedan på något vis bli normala igen riktigt, utan magen blev stor och oformlig för en jämnad samt förblev så livet ut.

ACC. N:R M. 13516:27.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

27

I min hemby fanns på 1850-talet en stuga vid Västregårds fädre, och i den bodde byhoran, en kvinna, som hade många "oäkta" barn med olika karlar, både gifta och ogifta förmodligen. När hon en "resa" var på tjocken, säjes hon under väntans tider ha lagt händerna på magen och kramat och känt efter samt sagt: "Ja töcker, då skulle komma". Händerna i kors på den uppsvällda magen, den attityden känns igen, för den intog alla både under grosess och sedan som äldre av gammal vana; om de hade förklä på sej, med händerna under detta.

Aktningsfullt bemötande fick alltid den gifta kvinnan av alla, och alldeles särskilt hade man aktning och respekt för den, som "var på dä viset". Hon bar ju på ett nytt liv, det var något mystiskt i alla fall med en blivande moder. Och ju närmare hon kom tidpunkten för nedkomsten, ju mer hjälpte man henne och sparade henne, både man och barnen. Man visste ju också, att en kvinnas lynne var lite retligt ibland, då hon var i omständigheter, och därför var man noga med att göra henne till lags och inte reta henne, ty därav kunde det väntade barnet taga skada. Man lät en gravid kvinna aldrig vara med vid slak, röra t.ex. blodet, som skulle bli till palt och korv. Då kunde barnet få lyte av det på ett eller annat sätt.

ACC. N:R M. 13516:28.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

28

Var det någon mora, eller piga eller bonddotter, som sa att de inte ville röra blodpalt vid slakt, så skojade slaktaren och "hållarna" grovkornigt med dem och undrade, om de "var mä dä". För övrigt slapp kvinnan i grosess ifrån de värsta sysslorna, som att ta opp säd, plocka potatis, bära svinmat osv., men mjölka fick hon göra, ända tills sista dagen, om hon inte hade piga eller vuxna döttrar. För mjölka kunde inte manfolken nedlåta sej till då för tiden, om de ville ha sin heder i behåll. Motsatt mot nu, då sällan kvinnorna har med lagårn att göra, allt sköter mannen om, även mjölkningen, både för hand och med maskin. I synnerhet förskonades hon från att lyfta eller bära tunga saker - såvida hon inte med berätt mod gick in för det av fri vilja och i avsikt att "lyfta sej fri" från ungen. Men sådant hörde till undantagen, det ser man av de stora barnkullarna under 1800-talets senare del.

Vad de ogifta kvinnor beträffar, som blev med barn, då de tjänade i bondhemmen, så miste de inte sin plats därför, åtminstone inte i regel, men husbondfolket blev ju lidande på förhållandet, särskilt mot grosessens slutskede, då pigan inte kunde vara så stark och arbetsför som tidigare. Hon fick alltså gå kvar på gården, sedan mot slutet sändes hon

28.

till sitt hem för några veckor samt fick komma igen, när det hela var undanstökat. Hade flickan inget föräldrahem att fara till, brukade husbondefolket, om det var ett rejält och bra sådant, ta hand om stackarn, som råkat i olycka, samt låta henne ha barnet hos sej. Men då fick hon naturligtvis slå av på sin lilla lön i motsvarande grad. Att sådant förekommer också i våra dagar kan man utläsa av annonser i dagspressen om hembiträden, som kan få anställning och att ett barn får medtagas.

Den nygifta bondhustrun, som väntade sitt första barn, hade mycket bestyr med att laga till kläder och annat för den väntade lillen, dels hans småplagg av "pinkor" (skjortor) och tröjor, strumpor, linda samt blöjor och mantlar, mössor inte att förglömma, jämte annat smått och gott, som hörde till. Dessutom skulle hon skaffa utrustning för vaggan: madrass och dyna, lakan och täcke, samt för sej själv vit nattröja, lintyg och underkjol, allt i vitt tyg, linne eller bomull. Till lillens skjorta måste det vara särskilt tunt och mjukt tyg, som kallades sockerduk, även till mössa av detta. De lappar eller trasor - mest av sönderrivna äldre lintyg eller andra plagg av linne eller bomull - som skulle höra till "svepen", lindan, och som lades näst ändan på barnet, kallade man stjärtlappar

29.

ACC. N:R M. 13516:30.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

30

eller på det grova vardagsspråket "sketlappar", då dessa skynken skulle ta mot exkrementer och urin i första taget. Därigenom skyddades blöja och mantel i viss mån samt kunde användas flera dagar utan att behöva tvättas, då dessa plagg inte kom i beröring med barnets hud och därför inte brände den och förorsakade sveda. Hade den förstfödande inga "för-lager" från sitt hem av småbarnskläder, ärvda efter småsyskon, antingen sydde hon barnkläderna själv, eller gjorde svärmor eller hennes egen mor det, i annat fall hade hon en sömmerska till hjälp. Köpa färdiga saker var inte vanligt då, åtminstone på landsbygden. Symaskinerna hade börjat introduceras i många bondehem i slutet av 1800-talet, och då hade man god hjälp av dem vid syendet av alla slags klädesplagg.

Barnets egen liggplats efter födseln, vaggan, var en viktig sak att tänka på för en blivande moder. Vaggan togs och gjordes i ordning, skurades ren samt försågs med en madrass, i vilken var ifylld finrisslade agnar efter havretrösken. Inga halmpipor fick vara med, då de kunde sticka igenom varet samt göra illa barnet, och så blev madrassen mjukare, om agarna var rengjorda. Vidare hade man att ta mått på och sy lakan till vaggan, täcke och dyna - täcket ett stickat sådant med vadd i, för värmens

30.

ACC. N:R M. 13516:3/.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

skull synnerligen behövligen, då det på vintrarna var mycket kallt och dragigt i stugorna, såväl hos bönderna som annanstans. Den stora öppna spisen av gråsten var en dålig värmekälla, utom om man satt nära intill den, och hos många saknades innanfönster.

Haklappar syddes också, som skulle komma till användning längre fram, när den lille skulle börja matas med "doppa" eller tuggor. Ja, det var mycket att tänka på, när en ny människa skulle komma till världen, en alldeles hjälplös varelse.

Tiden var snart inne, att barnet skulle komma, modern hade haft käningar av det, och var det en som fött många gånger förut, kände hon väl till tecknen, medan förstföderskan var nästan alldeles ovetande om dem. Emellertid var hjälpkvinna vidtalad att komma, när bud skickades att saken var riktigt aktuell, skulle också barnmorska hämtas, hade man tingat skjuts av en bonde - detta gällde inte, om det var fråga om en bondhustru, då man i gården hade egen häst - då man inte hade häst själva. Vanligen sker barnandet nattetid, ganska naturligt för resten, då väl de flesta ungar göres nattetid. så det var inte lätt att ge sej ut för skjutsbon-
den mitt i mörka natten, kanske i regn, kanske vintertid i snöyra och myc-
31.

ACC. N:R M. 13516:32.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

ket sträng kyla. Och hjälpgumman också hade det svårt att bli väckt under den ljuva sömnen och så i panikbrådskan rusa ut och gå med den, som budade. Denne hade väl lyktat med sej, men den som körde efter barnmorskan var utan något som helst lyse. I vår by var det över en mil till barnmorskans bostad i närheten av kyrkan, men trots svårigheterna nekade ingen granne att hämta henne. Man behövde varandra i byn, den ena gången kunde det gälla den ene, nästa gång den andre osv. Sammanhållningen och hjälpsamheten var goda, och det var detta som var ljuspunkter i livet i den undängömda, enahanda tillvaron då för tiden.

Naturligtvis ville husmodern-barnaföderskan ha hela huset tvättat och skurat, sopat och rent, inte bara allt färdigt för moder och barn, ty man ville inte skämmas för hjälpkvinna och barnmorska över att ha det skräpigt och dant. Och när förlossningen var över, kunde man vänta sej en hel del besökande från grannmoror, systrar, mor och svärmor, svägerskor osv., och inte ville man låta synas då, att man var en slarvig husmor och lat människa. Även kakor hade bakats, kaffe och socker hemköpts, så att barnmorskan inte skulle sakna traktering, ej heller de ev. kommande besökarna. Det var inte bara en massa besvär, som en förlossning orsakade,

32.

det blev inte så lite kostnader i pengar räknat, smärta och vända obero-
räknade. Men avlöpte bara allt normalt, så klagades inte över besvär och
allt annat.

Om ett missfall hade inträffat, så kunde detta vara ganska lättvin-
digt i fråga om behandling: bästa och enklaste sättet var att som vid en
normal förlossning ligga till sängs några dagar. Var det svåra blödning-
ar i samband med missfallet, kanske man fick hämta barnmorskan, men i re-
gel kurerade man sej själv genom stillaliggande och med något medel, som
stillade blodet. Somliga stötte kanel och socker och blandade, varefter
det togs in skedvis med korta mellanrum. Missfallen kunde vara avsiktligt
framkallade eller bero på andra orsaker, oförsiktighet under utearbete
genom att arbeta för häftigt eller ta i för hårt. Det var kanske infek-
tionsartat (jämför kastning hos våra tamdjur!) eller något arvsbetonat,
som följde hos kvinnor av vissa släkter. Det framfödda, ofullgångna bar-
net slängdes inte på sophögen, det jordades på kyrkogården men utan när-
varo av präst. Fadern lade in barnet i ett paket, som smusslades ner i en
öppen grav och jordades samtidigt med ett "riktigt" lik. Ja, det var man
noga med att alla större delar av människa, en avhuggen finger osv., kom
33.

ACC. N:R M. 13516:34

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

i vigd jord. Kanske för att den som förlorat kroppsdelens i fråga, vid upp-
ståndelsens dag skulle återfinna det förlorade och således få ingå i det
kommande livet hel och färdig igen. Kanske ville man binda med jordning-
en, så att inga spökerier senare skulle förekomma.

Det kunde hända, att en kvinna i grosess gick över tiden, att de 40
veckorna överskreds. Vanligare var emellertid i stället, att förlossning-
en kom någon dag eller vecka tidigare, än som var "oppskrevet". Det kunde
bli särdeles svårt att klara barnet, om det kommit mycket för tidigt, då
man inte hade de hjälpmedel som nu. Man gjorde dock vad göras kunde, mer
kunde man ej begära. Man hämtade barnmorskan, om det var några ovanliga
saker, som konstaterats, gåendet över tiden o. a. Att det kunde dröja över
tiden berodde måhända i somliga fall på att barnet hade ett onaturligt
läge och av den anledningen inte kunde framfödas. Sakkunnig hjälp var då
av nöden för att vrida fostret rätt, varefter förlossningen kunde äga
rum omedelbart.

När det gällde "gå över" kommer jag ihåg en gubbe, som var hos pros-
ten H. i L. jämte hustru för att bära till dopet sin yngste sons första
barn. Barnets föräldrar var bosatta inom L. socken, och prostens ihågkom,
34.

att han för bara några månader sedan vigte föräldrarna samt sa: "Det är inte alls längesedan, som jag vigde föräldrarna till detta barn?" och så muttarde han något av missnöje med förhållandet. Då sa gudfar (farfar): "Ja ska sä prosten, att di går inte så länge med förste pojken", samt drog på smilbandet. Men då blev prosten sint samt lät gudföräldrarna höra sanningen om hur lösaktiga ungdomarna var, och att de inte skämdes att bära sej illa åt. Gudfadern och även gudmodern blev synnerligen snopna över "predikan".

FÖRLOSSNINGEN.
=====

Då kvinnan skulle till "att barna", bäddades en säng åt henne i en sidokammare, för att förlossningen skulle få ske i sträng avskildhet för det övriga husfolket. Detta om man så hava kunde. Annars - som i småstugorna - barnades det i det enda stora rummet som fanns, där förut var uppställt med en massa sängar åt de många barnen. Fars och mors säng blev platsen för förlossningen, och far fick vara så snäll och laga sej undan någon vecka. Han fick ligga på golvet eller var han kunde. Var det sommarväder, löstes frågan lätt: far la sej oppe på den låga vinden eller i ett uthus på en bunt halm eller hö.

ACC. N:R M. 13516:36.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

36

När förlossningsstunden var inne, hade man skaffat, vad som oundgängligen behövdes för den viktiga stunden: var det vinter, så hade det eldats betydligt mer än under andra förhållanden, för särskilt den lille nyfödde behövde det, lampa eller ljus fanns i ordning ställda, panna med vatten påsatt till värming, tvättfat eller skål att tvätta barn och moder i samt också lappar av mjukt linne eller bomull för barnets tvättning (tvättsvampar eller tvättvantar fanns inte då). På stolar i rummet satt hjälpgumma och event. barnmorska, rena och fina kläder hade de på sej, sängen, där modern låg var bäddad med det bästa man hade i sängklädersväg, far och barnen hade även dagen till ära snyggat opp sej. Men far och barnen höll till i köket - de större barnen skickades ut att leka, ifall det var under dagen, var det på natten, då fick de sova i ro till morgonen, då de fick stiga opp i vanlig tid för att lagas i ordning att gå till skolan. Jag minns själv, när min yngste bror föddes 11 jan. 1893: jag var då knappt 5 år, hur mor var nerbäddad i en sidokammare, eld i kachelugnen, far borta (han var på en stadsresa till Karlskrona men kom på e.m.), jag minns, att täcket i mors säng var storblommigt och ljust, att vi barn inte fick komma in till mor, medan hon födde utan först efteråt

36.

ACC. N:R M. 13516:37.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

37

då allt var överstökat,då vi fick ta oss en titt på vår lille nyfödde bror,vilken inom parentes i dagarna fyllt 62 år.Det var det nionde barnet i ordningen,mor nedkom med.Hon födde ytterligare tre barn,flickor, och hon fick leva i 38 år efter sin yngste sons födelse.Hon kunde inte ana då,att den sonen skulle komma att i uppväxten samt senare under man-naåren lida mycket genom svår sjukdom.Jag minns också,att när nästa barn föddes inom vår familj,en dotter 1896,väcktes jag för att stiga upp och gå i skolan den 13 april.Då hade jag fått ännu en syster,tre hade jag förut,äldre än jag.Den lilla nyfödda låg i en vagga intill mors säng. Eftersom det var på natten,så hade inte mor flyttat ut i särskilt rum, då inga av barnen var vakna.

Jordgumma eller -moder användes förmodligen tidigare än jag minns, för en 60 år sedan omkring var det bara barnmorska som titel på den mycket jäktade kvinna,som inom vår socken hjälpte små barn till världen. Först hette hon - enligt mors utsago - som betjänade mor,fru Widén,ef-ter henne kom en fröken Sterner,och hon efterträddes av fru Olsson,som fortfarande är i tjänst fastän pensionerad.Barnmorskeyrket var ett syn-nerligen viktigt och aktningsvärt sådant,både barnaföderskor och fäder

37.

ACC. N:R M. 13516:38.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

hyste den största respekt för en sådan kvinna. När hon sagt något eller gett order, så var det bara att rätta sej därefter. För henne krusade man på alla sätt, för säkerligen skulle hon komma igen efter ett par-tre år. Bäst att stå väl med en sådan, det kunde man ha oppe på mer än ett sätt. Det var inte bara "folket" i gemen som hyste höga tankar om barnmorskan och hennes kunnighet - hon var ju närapå så god som en "doktare", åtminstone när det gällde barnafödsel och barnavård. Men barnmorskan anlätades också för annat: till henne for man, om man skulle få ett sår förbundet, att få någon "smörja" för en åkomma osv. Läkare fanns men denne hade man långt till, och om det bara rörde sej om en sårskada o.d. mindre, så tyckte man att det räckte med barnmorskan. Och till henne hade man inte så långt att fara, och så var hon - billigare att konsultera! Man kan väl säga, att hon utom sin tjänst som hjälpare vid barnsbörd också var vad man i vår tid säger, distriktssköterska. Nu hade vi i vår by, Fåglasjö i Vissefjärda, längre till Vissefjärda än till Långasjö socken, där även en barnmorska fanns, så ofta brukade de här i Fåglasjö även anlita barnmorskan i Långasjö. Som ett kuriosum kan nämnas, att jag och min hustru erhöill fem barn, och alla fem har hjälpts till världen (1917-1926) av fru

38.

38

ACC. N:R M. 13516:39.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Liljegren i Långasjö. Detta kanske mest berodde på, att min hustru är född i Långasjö samt hjälpts till världen av denna "fru", hon kände henne väl och ville att hon tillkallades.

En barnmorskas plats på den sociala stegen var bland herrskapen, och hon höll sej också på sin kant och var inte allt för "gemen" bland bönder och samhällslager under dem, även om hon utgått från bonde- eller arbetarehem. Barnmorskan var i lag med prästens och kantorns, hos handlarens och på herrgården var hon välsedd. På de senare decennierna invaldes hon ofta i kommunala nämnder, t.ex. barnavårdsnämnden. De allra flesta barnmorskorna var i alla fall komna från högre lager än allmogens, förr vill säga, numera torde det vara från nästan alla samhällslager.

I fråga om löneförmåner ~~var~~ för låt oss säga 50 år tillbaka hade en barnmorska - nu gäller det också storleken på socknen - i Vissefjärda c:a 300 kr., medan i Långasjö lönen var omkring 100 kr. lägre eller 200 kr. Dessutom hade de rätt att ta för var förrättning 1 - 2 kr., beroende på, om det var en välbärgad eller mindre bemedlad kvinna, som hade förlöst. Barnmorskan fick av kommunen dessutom bostad (ett eller två rum och kök) eller om hon hade eget hus en ersättning kontant för år. Lönen

39.

39

ACC. N:R M. 13516:40.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

var ungefär som en småskollärarynnas: hon hade 300 kr. per år samt fri bostad, men hon hade ingen extra förtjänst, som barnmorskan hade för vart fall. Dessutom hade den sistnämnda även fri mat på stället samt ofta hos de förmögnare drickspengar, en femma eller tia eller kanske än mer. Men i realiteten var småskollärarynnorna och barnmorskorna sålunda ekonomiskt likställda.

Förlossningsarbetet började med att kvinnan hade småvärkar, som kom med mellanrum. Medan dessa värkar pågick, kunde kvinnan ledas över golvet och därigenom liksom uppmjuka, massera, till dess de stora värkarna kom. Då måste hon vara i sängen, tills krystningarna skulle börja. Som redan tidigare sagts, var sängen välbäddad, men under sätet hade man brett ut över det fina underlakanet ett visserligen rent men slitet och gammalt lakan, dubbelvikt, för att ta emot blod och efterbörd samt fostervatten osv. Vanligen var barnaföderskan lätt klädd: ett linne samt en nattöja, kanske även vit underkjol, men då den senare riskerades bli blodsudlad, uteslöts denna. Var det en gammaldags dragsäng, där kvinnan låg, så sågs det till, att den inte drogs ut för långt utan att hon räckte med händerna sängens kanter på båda sidor, vari hon skulle gripa tag, när värkarna

40. / satte in som värst. Dekokter samt lugnande medel förekom inte i
normala förlossningar.

ACC. N:R M. 13516:41.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Om barnet låg i fel läge före födsel, och man endast hade bätt hjälp-
kvinna, sände man omedelbart en sköts för att hämta barnmorskan, som för-
sökte vända barnet, så att det kunde födas med huvudet före. Hon gjorde
vad hon kunde, med blotta händerna eller med hjälp av något instrument,
men i regel ville hon inte använda sej av de senare utan man hämtade lä-
kare. Vad beträffar de hygieniska förhållandena, så iakttog man vanlig
renlighet genom att alltid tvätta händerna, innan man rörde vid barn-
sängskvinnans könsdelar samt efter beröringen återigen tvättade sej
med tvål och ljunt vatten. Likaså tvättades barnaföderskan väl i under-
livet för att eliminera smittorisker. Förut har inte nämnts om lavemang,
men sådana gavs alltid för att få bort innehållet ur änd- och tjocktar-
marna och därigenom födandet blev underlättat. Efteråt tvättades under-
livet på den blivande modern mycket noga.

Medan man i rummet, där födseln skulle ske, väntade med allt i ordna-
ning, och då det dröjde timtal eller ännu längre, tills födslovåndan kom,
förkortade man tiden med att äta mat, dricka kaffe samt under samtal med
henne i sängen. Hon fick också vara med på en kant och både äta och dric-
ka. Naturligtvis var det huset som stod för välfägnaden, ibland kanske
41.

ACC. N:R M. 13516: 42.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

hjälpkvinnan hade haft med sej något gott att bjuda på, goda kakor eller sötsaker osv. Eller var det kvinnans i sängen svärmor (nu undantagskvinnorna och boende i gården), som infunnit sej med t.ex. kaffe och dopp.

Den blivande fadern skulle inte gå bort, t.ex. på arbete i markerna, från hemmet under dessa kritiska timmar utan antingen vara inne i stugan eller också inte längre bort, än han kunde ropas hem och komma fort. Hans hustru önskade kanske att han var hos henne - satt vid sängen och höll i hennes hand, när värkarna kom - eller åtminstone inne i rummet. Men för det mesta var han för blyg att vilja vara med och se på förlossningen och höll då till i köket eller ett annat rum intill.

Min mor berättade om en karl, som var mycket nonchalant mot hustrun, när hon skulle föda ett barn, samt uttalade att det var "kärningen, som var pjåkig", för det var väl inget att vara rädd för. Han gick därför till skogs för att fälla träd. Men där fick han plötsligt så svåra plågor, att han la sej på marken och rullade sej, allt under det han vrålade som ett djur. Det var alltså födslovärkar, han hade fått som straff för han tvivlat på att "kvinnan skulle föda sina barn med smärta". Och att det i det här fallet var just hjälpkvinnan - en i orten s.k. klok gumma, 42.

42

ACC. N:R M. 13516: 43.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

som kunde lite av varje - som hade satt på mannen vändan, för att lära honom mores. Mannen kom lomande hem och uppsökte förlossningsrummet samt vek inte därifrån. Han omtalade sina vedermödor och undrade, vem som hade satt på honom värkarna, men det fick han inte veta, fast han nog misstänkte, vem som stod för det.

Hjälpkvinnan samt barnmorskan, om hon var med, arbetade gemensamt och när barnet var fött, tog den senare först hand om barnet samt avskar med en vass kniv eller en dito sax, tagen ur "fruns" instrumentväska navelsträngen. Var bara hjälpkvinna med, gjorde hon detta, och fanns ingen finare "sisare" (liten blank sax, använd vid syarbete) till hands, tog man ullsaxen, sedan den först noga tvättats och torkats. Jag har hört berättas att någon av de närvarande, som hade skarpa tänder, bet av navelsträngen, såsom det ju säjes än i dag sker hos primitiva folk. Men då ju i de flesta fall såväl barnmorska som hjälpkvinna och andra i medelåldern hade inga tänder alls eller mycket defekta, så var de inte kapabla att verkställa avbitningen. Navelsträngen bands noggrant om med snöre, den avklippta biten lades undan för att tillsammans med efterbörden oskadliggöras genom bränning. En fin lapp av linne lades över naveln på bar-

ACC. NR M. 13516: 44.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

net för att det hela skulle läkas fort och att inte kläderna skulle skada mot och orsaka inflammation. Men det gjordes inte förrän allra sist, innan påklädningen började.

När barnet strax kommit ur moderns liv, fick det en smäll i "arsen", vilket resulterade i just det som avsågs skulle ske: ungen gav upp ett anskri, och ju mer det skrek, desto bättre. Luften ur lungorna skulle rensa upp luftvägarna från slem, så att andningen kunde gå obehindrat. Så var det navelsträngen, som omsköttes: klipptes av samt bands om, så skedde barnets badning samt kvinnans tillredning och en del orenlighet undan- skaffades. Barnet sågs om först: Det tvättades med vatten, som hade kropps- temperatur eller kanske något lite mer, med en ren, vit tyglapp, men inget tvål fick användas, ty man hade förr så billiga, skarpa tvålar, att knappt vuxna personers hud alltid tålte dem. Det var barnmorskan eller hjälpe- kvinnan eller någon annan erfaren i barnavård, som gjorde det. Navelskyd- det las på, man pudrade barnet i underlivet samt i rynkorna på armar och ben samt i armhålorna med hemmagjort, finkrossat potatismjöl. Sen klädde man på "pinkan", tröjan av flanell, lindade in barnet i "arslapp", blöja och mantel, lindade med "listan", så att också händerna kom att liksom

armarna vara osynliga, och sist satte man på barnet en mössa, fin med en massa volanger och spetsar. Så las den lilla i en bädd, för än var det inte dags att få det första målet av modern. Nu skulle hon också göras fin. Om något av mellanväggen mellan ändtarmen och slidan hade gått sönder, sydde barnmorskan ihop med några styng, och man bytte om på henne efter tvättning samt bytte också lakan i sängen. Så las barnet efter någon timme till modern i sängen, och det fick bli endast ett kortare diande, eftersom det var första gången.

Man var mycket spänd på barnets vikt, och denna procedur var synnerligen intressant: barnet knöts om med en len handduk, och så togs skålpundsbesmanet fram, antingen det var ^N ett helt av trä eller ett nymodigt av järn. Man var väl i allmänhet rejäl nog att säga vikten som den var, men om barnet var mycket litet, kanske man la till några lod för att inte göra modern ledsen och besviken, särskilt om hon var mycket medtagen av barnsängen. När barnet var klätt och badat och färdigt, kallades fadern in för att hålla den lille sonen, varvid barnmorskan eller hjälpkvinnan sa t.ex.: "Ja, nu har du drängen här, och vi hoppas, att han ska bli dej till hjälp och välsignelse om nåra år!" Var det en flicka, så sades något
45. / dylikt om henne, när man första gången la den till moderns bröst.

ACC. N:R M. 13516: 46.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

46

En del tecken på barnet tyddes som goda omen, och modern särskilt var icke sen att lägga märke till sådana, t.ex. det s.k. brödkornet, vil-
var överläppens på mitten nedåtriktade spets(korn). Hade barnet sådant, så kunde man vara säker på att det i framtiden skulle få det bra, energi och framåtanda, eller vad man lägger i ordet födgeni. Var barnet fött med segerhuva, d.v.s. en del av fosterhinnan över huvudet, ansågs detta som gott tecken, att barnet skulle få framgång i livet samt inte råka ut för bråd död. Söndagsbarnet, barnet fött en söndag, skulle också få det lätt i livet, liksom söndagen var en dag, då det inte arbetades, skulle då söndagsbarnet inte behöva anstränga sej eller ha det svårt. Hon skulle även få en egenskap, som andra människor inte hade, nämligen att kunna få skåda övernaturliga ting, hon fick sålunda lätt för att skåda spöken och andar, gastar och troll. Ja, att vara söndagsbarn kom således att bli både till för- och nackdelar, för att skåda spöken var väl i alla fall inte vidare angenämt, åtminstone att göra det ofta.

Alla rester efter födselarbetet, efterbörden, togs om hand av hjälpkvinnan eller barnmorskan. Dessa hinnor samt blodleverrar osv. samlades ihop samt brändes. Elden skulle rena och förinta, det senare så att inga

46.

ACC. NR M. 13516:47.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

underjordiska makter skulle kunna lägga beslag på dem eller någon elak och trollkunnig människa få dem i sin ägo och bedriva signeri till moderns och barnets skada. Ja, hjälpkvinnor fanns, som inte ens tömde nattkärlet, som modern tömt ut sin urin uti, utan att först lägga i ett glödande kolstycke eller liten eldbrand. Här skulle det glödande kolet vara en försvarsåtgärd mot onda makter, som i synnerhet innan barnets dop och moderns kyrktagning omgav dessa båda människor i massor. Elden skulle skära, bevara för det onda, borttaga det onda (liksom skärselden), och man kan även peka på ängeln, som tog ett glödande kol från altaret samt vidrörde med detta profeten Jesajas mun samt borttog därmed hans synd.

Underlivsblödningar - rikliga sådana - stillades av barnmorskan medelst medicin, om man inte hade henne vid barnets födelse till hands, skickade man bud efter henne eller också erhöll av henne de "droppar", som erfordrades. Kanske man tillgrep något enkelt beprövat medel, såsom socker och kanel stötta till pulver. Och "stämna blod" genom signerier var nog inte främmande för folk i slutet av 1800-talet i en del avlägsna bygder, även i Småland, för jag minnes från min skolgång, att vår torpare stämde blod på skolbarn, men det var ju endast näsblod, förstås.

ACC. N:R M. 13516:48.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

När modern fått barnet, var det fråga om att försöka få hennes mage, som varit mycket uttänjd, att "snurra hop" igen till den vidd, den hade före graviditetens början. Detta skedde genom att linda en binda hårt om magen, vilken linda hon skulle ha om sej under tiden hon låg till sängs samt även därefter, om det skulle anses vara behövt. Detta lindande kallades att "jura" henne. Detta uttryck härleder sej måhända av omgjorda, som sedan blev "jorda", "jora" och slutligen "jura". Till linda hade man ett gammalt lakan, som linda syddes av, eller ett par, tre hopsydda handdukar, så att det blev en tillräcklig längd på det hela.

Dödfödda barn samt foster från missfall, räknades inte som fullgoda människor, varför de inte bereddes s.k. kristlig begravning. De var ju inte "kristna", då de inte var döpta, men då de härstammade från människor, skulle deras döda kroppar i alla fall vila i vigd jord. Det var således inga ceremonier med utan de lades ner i någon för tillfället öppen grav i en liten papp- eller trälåda av fadern, som vid nedläggningen säkerligen inte glömde att läsa en tyst bön.

Man hade den åsikten, om förlossningen inte kunde ske utan att endera modern eller barnet måste offras, att moderns liv var det dyraste.

ACC. NR M. 13516:49.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Hennes liv skulle skonas i första hand, barnet kunde däremot för att rädda moderns liv av läkaren styckas i moderns liv samt tagas fram bitvis. Detta skedde, om barnet hade felaktigt läge, så att framfödandet på naturligt sätt icke kunde ske. En och aman mor födde sitt barn levande, men modern dog under förlossningsarbetet eller strax därpå, modern och barnet räddades genom att läkaren gjorde "kejsarsnitt", ja barnet uttogs av läkare levande ur den nyss avlidna modern genom dylikt ingripande. Jag hörde äldre kvinnor omtala sådana saker, men de hade inga exempel på att någon dylik operation verkställdes på kvinna i orten. Historier gick bland folk förr i tiden, att om modern dog innan barnet föddes och detta icke framtogs, kvinnan t.o.m. kunde föda barnet efter det hon dött. Det var därför man väntade så länge från dödsfallet till begravningen: man ville vänta och se, om det inte bara var fråga om skendöd. Man utförde därför prov på den döde för att utröna, om det var skendöd: man höll en klar spegel framför munnen på den döde, bildades det då imma på spegelglaset, så tydde det på, att andningen inte avstannat, att den "döde" följaktligen inte var riktigt död. Så gjorde man då även med om en havande kvinna dog strax innan hon skulle ha framfött ett barn. Denna fruktan för att vara

49.

49

ACC. N:R. M. 13516:50.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

skendöd och att bli begravnen sådan blev till en riktig ångest för många. De levande brukade därför för att utesluta en dylik avtala med sina när- mast att prova samt vänta med begravning i 10-14 dagar efter dödsfallet. Den havande kvinna, som begrovs med barnet inuti sej brukade förr få i kistan nedlagda de småbarnskläder, som hon hade sytt och stickat men nu icke fick användning för. Om man nu icke precis "trodde" att hon skulle föda sitt barn och ha användning för klädesplaggen, så var det dock en kvarleva av en tro från forntiden, liknande den hos våra förfäder under "åldrarna" före medeltiden, då de nedlade i graven vapen och redskap, födoämnen osv. att ha bruk för i den andra världen.

Efter förlossningen bjöds alla, de som varit hjälpare och samtliga andra tillstädeskomna samt husfolket på kaffe, mat och brännvin. Det senare fick nu inte modern njuta utav, då det kunde få blodet i för stark svallning, men kaffe och mat sparade man inte på. Hade förlossningen dessutom gått lyckligt, var naturligtvis glädjen stor, och man får inte förtänka, att samtliga ville ha en trevlig stund efter allt besvär, all oro och kanske lång väntan. Var det en förstfödd, och denne till på köpet var en pojke, får man inte förtänka fadern, om han i glädjen tog en dubbelgök.

ACC. N:R M. 13516: 5/

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Förr i tiden var det inte fråga om saklig upplysning, när barnen frågade far och mor, varifrån lillebro^{-4/} eller lillasyster hade kommit, utan de fick till svar undvikande historier, vanligen att storken hade varit på besök under natten och flugit ner genom skorstenen med den lille nykomlingen. Och bilder av storkar med småbarn i näbben hade barnen kanske sett, så även ganska stora som hade börjat skolan, trodde på storken. Eller också sa man, att mor hade varit och hämtat lillen "i Tyskland". Vidare påstod man, om barnmorskan hjälpte den lille till världen, att Fru hade haft honom med sej i sin väska. Somliga meddelade barnen, att alla småbarn kom från himlen, och att Gud skickat ner honom med en ängel till jorden. Ja, sätten var mångahanda för att förklara saken för syskonen, att dölja rätta sammanhanget, som ju var "skamligt" att tala om. Visserligen fick barn på en lantgård se, hur tamdjuren parade sej och visste hur både grisar, lamm och kalvar kom till världen, men när det gällde människan, fick man inte säga sanningen.

Vi hade som lärare i folkskolan när jag var barn - omkring 1900 - folkskollärarinnan fröken Norna Sjöstrand, dotter till komministern i Torslunda på Öland M.G. Sjöstrand, som t.o.m. fått några rader i Nord.
51.

51

ACC. NR M. 13516:52.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

52

Familjebok för sin Calmar läns och Ölands flora, utg. 1863. Fröken S. var också synnerligen intresserad av botaniken, och jag minns, att hon särskilt noga genomgick växterna förökning, deras könsorgan, samt gjorde jämförelser mellan dessa och djurens och människans. Vi fick således redan då i vår skola ett slags sexualundervisning, hon vågade alltså tala om sådana saker med skolbarnen, som annars var föremål för allsköns hemlighetsmakeri. Fröken S. var alltså 60 år före sin tid i fråga om sådan undervisning. Men de större barnen blev annars snart "undervisade" av de äldre kamraterna, varigenom de fick kännedom om alla sorters namn på könsdelarna hos man och kvinna och hur det gick till att göra barn. Men aldrig från föräldrarna eller andra uppfostrare. Man slog bort det med ansagor eller med svaret, "att sånt ska man inte tala om, det är fult, så tyst med dej!"

BARNSÄNGSTIDEN.

Sedan barnet kommit till världen - på naturligt sätt och allt gått lyckligt, som det ju i 99 fall av 100 brukade gå - hade modern en skön tid i sängen under 8-10 dagar. Hon fick vila sej, slippa det tunga arbetet med hus och lagård och småbarnen (om sådana fanns), och alla var så

52.

ACC. N:R M. 13516:53.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

översvallande vänliga och hjälpsamma, passade opp på det allra minsta, och hon fick god mat och dryck. Allt gjordes för att hon under dessa dagar skulle återhämta sej och bli kry och stark som förut. Så barnsängstiden blev en ljuspunkt i tillvaron för den nyblivna modern. Av maträtter fick hon väl äta nästan vad som helst, men de allra första dagarna skulle det vara rågmjölsgröt, med kummin i, samt mjölk minst en gång om dagen. för att riktigt läka magen och sätta den i stånd. Det var len och hälsosam mat detta, fast modern tog det kanske mest för att den var nyttig och inte för njutnings skull.

På tal om tiden i sängen efter det kvinnan "barnat", så var det inte alla mödrar, som låg till sängs för det. Jag kände en sådan. Hon bodde i en utmark från vår by. Hon hade långt att trava fram till byn, likaså då hon skulle till handelsboden. Men hon sprang lätt sommartiden, ja från tidig vår till sena hösten, ty hon var alltid barfota. Hon var ett naturbarn, så man kunna säja, och när hon fick barn, anlidade hon inte vare sej någon hjälpgumma eller barnmorska. Hon klarade allt själv, kanske mannen hennes fick vara färdig att ge henne lite handräckning. Om hon fick sitt barn under natten, så steg hon sen i vanlig tid opp på morgonen efter och

ACC. N:R M. 13516:54.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

54

gick ut i ladugården, där hon mjölkade korna, sedan ställde hon av barnen till skolan, samt fortsatte att vara oppe och sköta sina andra sysslor som om ingenting hänt. Och många andra sådana kvinnor fanns i bygderna. En av mina kolleger, som bodde i ett avlägset skolhus vid en liten byväg, talade om för mej, att han ensam hjälpt två av sina fyra barn till världen, och allt gick bra. Han kunde inte få bud till någon så fort, som det behövdes, men så sände han efteråt bud till barnmorskan för att denna skulle "inspektera", om allt var gjort riktigt. Och det var det. Men om det i omtalade fall varit komplikationer, så hade man stått sej slätt.

Min far omtalade, att hans far - alltså min farfar - som hette Gustaf Månsson och var född i Piggsmåla i Långasjö socken, hade gift sej till gården i Fåglasjö (min släktgård) med bonddottern Kajsa, min farmor. Farfar var född 1806 samt dog 1890. Han tjänade i unga år som dräng och kusk på herrgården Bubbetorp nära Karlskrona, där de även hade ett kronobränneri. Han och alla underhavande för övrigt fick i vardagslag äta drankbröd, bakat av rågmjöl eller kornmjöl med potatisdrank från bränneriet som spad. Han fick ibland befallning av patronen att han skulle ut och skjutsa patrons fru med sällskapsdamer i droska, men då frun var på

"dä viset" eller nyss hade stigit upp från barnsängen, så gav han farfar den särskilda ordern att "köra försiktigt så att det inte stötte och inte fort", vilken körfart sedan kallades "herrska-slunk".

Sjukdomar under barnsängstiden förekom ju i vissa fall, men i regel var bondkvinnor eller över huvud taget landboarnas kvinnor mindre ömtåliga och klarade de talrika barnsängarna utan tillstötande besvärigheter. Någon gång kunde inträffa, att den nyblivna modern fick ont i ett eller båda brösten, difeber, vilket yttrade sej i att brösten blev hårda och t.o.m. knöliga inuti. Man kallade det "flåjn", flen, och som botemedel häremot hade man värme: antingen la man på en sudd med fårull eller en bit "fällaskinn". Hjälpte inte heller detta, måste man tillgripa varm gröt på brösten eller våtvarma omslag. Knölna eller hårdnaden skulle uppmjukas, "smälta" som man sade, för att smärtan skulle försvinna och i och med detta mjölken avsöndras rikligare och digivningen bli normal. Träffade åkomman bägge brösten, så blev det svårt att amma barnet och man fick tillgripa komjolk, uppspädd och sötad. Misskötte man flenen, kunde i värsta fall bölder, "bollar", uppstå, varefter dessa brast och varades. Och naturligtvis kunde inte amning ske under sådana förhållanden. När det brustit, la man vid läkningen på plåsterlappar på vilka hemmagjort kådplåster

55.
strukits.

ACC. N:R M. 13516:56.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

En annan åkomma, som uppträdde hos modern vid amningen, var såriga bröstvårtor. Man hade då inga salvor till hands som man har nu, utan man fick reda sej med annat, som man hade innantagandes. Fårtalg användes mycket, likaså söt tjock grädde eller nytt osaltat smör, bara det var fett, så bidrog det till läkningen. Resultatet blev i regel lika bra som om köpt salva på apoteket åstadkommit, och så var det ingen kostnad i peng-
ar!

Det var förr många föreskrifter, som skulle iakttagas av en nybliven mor, både rent praktiska och så, som vi tycker, rena vidskepelsen. Av det senare var det framför allt att noga tänka på, att inte modern fick gå ut om kvällen, sedan det blivit mörkt, förrän hon blivit kyrktagen, ty då kunde mörkets makter göra henne illa. Inte fick heller det nyfödda barnet tagas ut, förrän dagen för dopet. Sedan kunde man ha ungen med sej vart som helst, såväl dag som natt utan att skada kunde tillfogas honom av de onda makterna. Han var skyddad genom dopet för sådant. Man fick ju noga se till - vilket inte blev omnämnt tidigare - att då man tog på barnet "pinkan" första gången noga se till, att man trädde högra armen in först. I annat fall blev barnet vänsterhänt, och det var inte bra. Jag såg i tidningen att vänsterhäntheten ökat, kanske för att de varit oförsiktiga. när de första gången klätt på barnen!!

ACC. N:R M. 13516 : 57.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

57

Husmodern, som nyss fått barn, var förskonad under de närmaste månaderna för tungt arbete. Till dess hon stigit upp och under den närmaste tiden därefter hjälptes hon inomhus med sysslorna samt hade mest arbete med barnet, dess skötsel och matande. Modern fick också se till, att hon hade tillräckligt med di åt barnet, och för att få rikligt med mjölk, drack hon mycket: mjölk, kaffe, hembryggt dricka. Kaffet var den tiden inte så starkt, som de vill ha det nu, då kunde det ha varit skadligt för nerverna att dricka ett tjog koppar per dag, vilket ofta hände. Svagdrickat hade heller inte någon "styrka" i fråga om alkohol och var sålunda inte skadligt att dricka i även stora mängder. Hade modern inte någon dotter eller svärmor eller ens piga, så var det att be grannhustrun hjälpa henne både inom- och utomhus. Det fanns gott om folk den tiden i byarna, både hos bönder och i småstugorna, så hjälpfrågan var lätt att ordna. Och betalning tog de heller inte i pengar, fick de mat samt kanske en bit i korgen med sej hem eller en slurk mjölk - när det var fråga om en av backstusittarnas hustrur - så var arbetet betalt med detta, utan att pengapungen behövdes tas fram! Allra bäst var det, om hustruns mor eller svärmor åtog sej att vara hjälp i huset, för de kunde även med att sköta om

57.

ACC. N:R M. 13516:58.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

58

lillen och så slapp man ha oskyldt folk i huset. Far var också anlitad inomhus, om det gällde, för han kunde alltid vara handräckning åt mor i huset. Jag kommer ihåg från mitt hem då jag var barn, att far ofta måste hjälpa till om nätterna, då barnen var sjuka och mor inte orkade utan behövde sova en stund, med att bära och vyssja. Men det är inte alla fäder, som åtar sej att ta del i vårdnaden av barnen på detta sätt.

Rörande frågan om den nyblivna modern erhöll presenter när hon barnat, så var det väl ej regel utan i stället sällsynta undantag, när det rörde sej om bondfolk och torpare m.fl. Om det förekom, så var det i rika bondfamiljer, och då kunde far ha med sej hem från stan någon sak, t. ex. en brosch eller ring, allra vanligast ett klänningstyg eller schal, som ju kvinnor alltid blir glada över att få. Men som sagt vanligt var detta inte, det var råd som fattades.

Kvinnfolk är alltid nyfikna om allt, som rör kärlek, äktenskap, barnsäng och därmed sammanhängande, och när någon i bekantskapskretsen fått barn, kom grannkvinnorna, kvinnorna i släkten m.fl. för att beskåda det nyfödda underverket. Några särskilda inbjudningar utfärdades inte, men i alla fall kom de besökande inte tomhänta utan hade alltid något med sej.

ACC. N:R M. 13516:59.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

59

som var ät- eller drickbart, alltså någon slags förning. Det var sålunda inte fråga om regelrätt kalas, utan de inbjudna fick utav förningen samt dessutom av vad huset förmådde för tillfället. Kom oväntat främmande, så var det inte säkert, att det fanns kaffebröd, utan man bjöd till kaffet smörgås, stekt fläsk och förlorade ägg osv. Hade man kornmjöl av det hemmamalda i bingen, så satte man i gång med att baka våfflor eller gorån i den öppna spisen, annars - som i vår by, där det var en liten handelsbod - gick man dit och köpte vetemjöl till våffel- eller gorånsbaket. Fanns det bagarbröd, bullar och skorpor, i boden, som det brukade finnas, så var det behändigast att köpa sådant till att bjuda de främmande. Men hade besökarna vetebröd med sej, så var ju frågan löst utan vidare besvär.

Den nyblivna modern ansågs ju, liksom säjs i Moseböckerna, vara oren under viss tid, 6-7 veckor, och det betydde väl i sexuellt avseende mest. För maken måste under denna tid absolut avhålla sej från samlag, dels för att följa gängse sedvänja enligt tradition och skrifterna, dels för att kvinnans könsorgan skulle få tid att läkas och komma i normal funktion igen. Efter kyrktagningen tidigast kunde mannen återigen ta upp samlivet

59.

ACC. N:R M. 13516:60.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

60
i sexuellt avseende, alltså återtaga sin plats i den äkta sängen. Säker-
ligen var denna tidpunkt efterlängtnad av makarna, och man hängav sej åt
de äktenskapliga plikterna ohämmat, ty den tanken var då allmän, att kvin-
nan inte kunde bli med barn, under det amningen pågick. Att så i allmän-
het är fallet eller var, kan man se av att det var två-tre år mellan bar-
nen, men man såg också prov på, att barn kunde komma på nytt efter blott
ett år eller mindre efter föregående barnsäng. Eller kanske det berodde
på att maken var så "färig" (fruktsam), att som man sa, han bara behövde
rista byxorna över kärningen, så blev hon på dä viset". Man ser i vecko-
tidningar ofta den frågan: "Kan man bli med barn under amning?" Och läka-
ren svarar, att detta inte utesluter graviditet.

KYRKTAGNING.

Som ursprung till den s.k. kyrktagningen togs väl jungfru Marias
kyrkogång, att den nyblivna modern skulle efter reningsdagarna återfå
sina fulla rättigheter som församlingsmedlem, och så var seden också att
modern skulle tacka Gud för att hon fått ett friskt och välskapat barn
eller bara barn, för de kvinnor kyrktogs, som fick vanskapta och sjukli-
ga barn också. I alla fall var det att tacka Herren inte bara för barnet
60. / utan också för att hon själv återfått hälsa och krafter.

ACC. N:R M. 13516:6/.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Omkring sex veckor efter barnsbörden skulle kyrktagningen ske, och här i orten kallade man det "gå i köörk" eller mera skämtsamt "tacka prästen för sist". Det senare anspelade på att prästen till allra sist tar kvinnan i hand samt slutar med orden: "Gå i Herrens frid!" Tiden för kyrktagningen varierade inte efter kön, gosse eller flicka, vad jag kan minnas, och ibland skedde kyrktagningen före barnets dop, men ibland efter, allt efter som bar sej bäst. Modern kunde ibland vara krasslig länge och då döpte man barnet först, sedan kyrktogs kvinnan, när barnet var så klent, att man ville förrätta dopet fortast möjligt, så blev det också dop först, kyrktagning sist. Men motsatsen kunde vara förhållandet, då det t.ex. var sträng vinter och man inte ville dra ut barnet till kyrkan och följaktligen väntades med barndopet, om barnet var friskt, fram till det blev bättre väderlek. Modern kyrktogs i vanlig ordning efter de 6 veckorna. Kyrktagningen anmälades till prästen söndagen förut av kvinnans make eller med skickningbud. Anmälningsavgift har jag mig ej bekant, dock var det i vår församling gängse bruket att såväl vid kyrktagning som andra kyrkliga förrättningar ge prästen "dricks" eller vad man ska kalla det, allt efter råd och lägenhet, men detta skedde efter aktens slut och då i 61.

ACC. N:R M. 13516:62.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

☞ sakristian. Kvinnans klädsel skulle inte vara särpräglad, hon skulle ha sin svarta bröllopsklänning med svart silkeduk på huvudet.

Kvinnan skulle infinna sej i kyrkan i god tid före gudstjänsten, samt sätta sej i den främsta stolen på kvinnosidan, ytterst vid stora gången. Mitt emot på karlasidan satt hennes man, som var klädd också han i sin svarta brudgumskostym (kavajkostym). Kyrktagningen ägde sedan rum några minuter innan högmässan började, och då var de flesta av dagens kyrkobesökare också anlända. Det förekom ofta, att det blev flera kvinnor som skulle kyrktagas samma söndag, och då fick prästen beräkna detta, så att han började i god tid med akten för att hinna med samtliga innan klockorna ringde samman. Akten ägde rum framför den främsta stolen vid altaret, där en bönepall var utsatt. Då prästen kom, gav han ett tecken åt kvinnan att gå ut ur kyrkstolen samt att knäfalla på bönpallen. Kvinnan låg på knä med ansiktet mot altarrunden, och prästen stod framför henne med ansiktet mot församlingen och kvinnan.

Kvinnas kyrktagning finns inte beskriven i den nuvarande psalmbo-
ken men däremot i prästens handbok. Även ogifta mödrar skulle "gå i köörk"
enligt kyrkolagen och en och annan av dessa hörsammade påbudet men inte
62.

ACC. N:R M. 13516:63.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

på långt när alla. Kyrkorådet kunde ju sätta makt bakom, om så man ville, men på 1800-talets sista decennier hade lagen blivit uppmjukad i så måtto, att om någon kvinna uteblev från ceremonien, gift eller ogift, så lät prästen udda vara jämt och de tvångsinkallades inte. Den ogifta modern, som till att börja med liksom den gifta, kyrktogs inför menigheten inne i kyrkan och således fick liksom schavottera, skämmas inför församlingen, var som man förstår inte glad åt detta offentliga skymfande - prästen avslutade ju med orden till en sådan kvinna: "Gå i Herrens frid och synda icke härefter!" - varför man slutligen tog och flyttade akten till sakristian för dessa, men de där sista orden tyckte de ogifta mödrarna inte om, varför de uteblev i allt större utsträckning från även dylik kyrktagning.

Jag såg som barn flera kyrktagningar av gifta kvinnor i Vissefjärda kyrka, däribland min egen mor, och sedermera har jag inte sett någon dylik akt i Vissefjärda, oaktat jag varit i kyrkan ganska ofta. Däremot har jag varit i Långasjö kyrka vid flera tillfällen, då kyrktagning ägt rum, för inte så många år sedan. Det tyder alltså på, att ceremonien haft större anslutning på senare åren inom Långasjö än i Vissefjärda. Prosten

63.

ACC. N:R M. 13516:64.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

H. i Långasjö hade ett lustigt sätt att sluta akten, då han tog kvinnan i hand vände han bort huvudet och tog ett steg, när han yttrade slutorden. Det såg ganska nonchalant ut, tyckte vi.

Den gamla kyrktagningsleden har under de senaste årtiondena så gott som dött ut, men det synes som om den ännu levde kvar och visar tendens att återuppstå, främst genom prästernas föredöme. Sålunda föregår dessa sina församlingsbor med gott exempel, då deras fruar efter barnsbörden inte får försumma att "gå i köörk". Sålunda har i vår församling prästerna de senaste tiotal åren låtit fruarna kyrktagas, och någon lekmans fru har följt i deras spår.

Orsaken till att leden bortlagts torde väl vara, att man inte ansett den ha någon betydelse i religiöst avseende, dels att många av de yngsta förstföderskorna varit i välsignat tillstånd, långt gånget, redan då de vigdes, och sålunda inte ville skylta med detta förhållande genom att kyrktagas någon eller några få månader efter bröllopet. Även fruar som nedkommit med barnet i "laga" tid ville undslippa att stå så här i offentlighetens ljus, inte av skamkänsla utan av blyghet. Nu tackar man inte för barn, man hälsar dem i stället som ovälkomna, många barn anses nu

64.

ACC. N:R M. 13516:65.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

inte som välsignelse utan kanske som börda. När pastorn lyckönskade vid ett dop fadern till barnet men tyckte att den lille var liten och klen, replikerade den nyblivne fadern (som blev far tre månader efter bröllopet): "ja, si pastorn, då va inte meningen då skulle bli nån alls!"

När det gäller barndopet, så håller man dock på seden ganska allmänt, utom förstås de, som är anslutna till baptister eller pingstvännen. Förr skulle dopet ske i kyrkan, man hade dopfunt i koret, men så blev det vanligt i vår församling att döpa barnen i prästgården, och ända sen sekelskiftet avtunnade kyrkdopen mer och mer för att nästan alldeles upphöra. Nu har dop i kyrkan blivit ungefär lika vanligt som dop i hemmet och i prästens expedition. Dop på BB sker ju också, men inte så vanligt som för 10 - 20 år sedan. Man föder barnet på BB men tar hem det odöpt samt döper det i kyrkan eller hemma. De dopfuntar som vid sekelskiftet ställdes upp på kyrkans vind har nu nertagits och renoverats, och där ingen funt fanns, har man skaffat ny. Även kyrkbröllop liksom kyrktagning blir vanligare, särskilt det förstnämnda, och församlingar finns, där prästen vill ha såväl bröllop som barndop och begravningen på söndagarna, dels för att det är högtidligt, dels för att det drar folk till kyrkorna, som nästan står tomma "vanliga" söndagar.-

65